

Registro Nr. 2632

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

FONDAS NR. 189 (SA)

MERKINĖS MAGDEBURGIJA

МЕРЕЧСКАЯ МАГДЕБУРГИЯ

**MAGDEBURGIJOS TVIRTINAMŪJŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ
KNYGŲ; TVIRTINAMŪJŲ AKTŲ, EINAMŪJŲ REIKALŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ
APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1598-1792 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS
PAŽYMA APIE MERKINĖS MAGDEBURGIJOS FONDA NR. 189 (SA)

2019-09-11 Nr. A7-35

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Lietuvos miestų istorijos tyrinėjimui vienu iš svarbiausių šaltinių yra savivaldos institucijų aktų knygos. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) savivaldą turėjo tik miestai, gavę Magdeburgo teisę. Šis XIII a. sudarytas vokiečių feodalinės teisės rinkinys, dar vadinamas „Saksų veidrodžiu“ (lotynų k. *Speculum Saxonicum*), tapo pavyzdžiu daugumos Lenkijos karalystės ir LDK miestų vidaus valdymo tvarkai. Magdeburgo teisė garantavo miestiečiams tam tikrą nepriklausomybę nuo valdovo, bažnytinės hierarchijos ir galingų feodalų, bei atleido juos nuo valstietiško prievolių. Miestiečiams pagal šią teisės sistemą buvo suteikta galimybė rinkti tarybas (magistratus), kurie tvarkė miesto išdo ir teismo reikalus, taip pat amatininkų organizacijas (cechus) ir pirklių susivienijimus (gildijas).

Merkinė yra vienas seniausių Lietuvos miestų. Pradžioje tai buvo gyvenvietė, įsikūrusi šalia Lietuvos didžiųjų kunigaikščių pilies, pastatytos dar XIII a. antroje pusėje. Pilis stovėjo labai svarbioje kariniu požiūriu vietoje - Merkio ir Nemuno upių santakoje ir turėjo strateginę reikšmę, ginant lietuvių žemes nuo kryžiuočių antpuolių.

1359 m. Merkinė yra minima Novgorodo metraštyje, o nuo 1377 m. Vokiečių ordino kronikose, kai kryžiuočių maršalo Gotfrido fon Lindeno kariuomenė apiplėšė jos apylinkes. 1387 m. Merkinė vadinama miestu ir valsčiaus centru. Čia buvo pastatyta viena iš pirmųjų Lietuvoje bažnyčių ir įkurta parapija. Tais pačiais metais Ldk Jogaila reziduodamas Merkinėje pasirašė privilegiją, kuria Vilniui suteikė Magdeburgo teisę. 1391 m. rašytiniuose šaltiniuose Merkinė įvardyta kaip viena svarbiausių LDK tvirtovių.¹

Nuo pat įsikūrimo pradžios Merkinės miestas buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio valda, neturėjęs savivaldos teisių ir išsidėstęs prie svarbių prekybinių kelių iš Kauno ir Vilniaus į Gardiną, ir toliau į Lenkiją. Miestas ėmė sparčiau augti po Žalgirio mūšio, kai pilis nebeteko gynybinės funkcijos, tačiau išliko kaip viena didžiųjų kunigaikščių rezidencijų, kur jie dažnai apsistodavo pailsėti ir pamedžioti.²

---

¹ MIŠKINIS, Algimantas; *Merkinės urbanistikos kompleksas*//Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. – Vilnius, T. 2, 1998, p. 254-257.

² RIMŠA, Edmundas; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai* – Vilnius, 1999, p. 367.

Ldk Kazimiero valdymo laikais Merkinė buvo vadinamas „dideliu miestu“, kuriame vyko aktyvi prekyba.³ 1491 m. Ldk Aleksandras uždraudė Merkinės vietininkui Stanislovui Glebavičiui versti miestiečius dirbti kunigaikščio dvarui ar duoti jiems kokių kitų įsipareigojimų, taigi suteikė Merkinei tam tikras savivaldos teises.⁴

1569 m. gruodžio 9 d. rezidavęs Knišine Lenkijos karalius ir Ldk Žygimantas Augustas išdavė privilegiją, kuria Merkinei suteikė Magdeburgo teisę. Privilegijoje įrašyta, kad „valdovas, norėdamas, kad Merkinės miestiečiai geriau tvarkytųsi ir dėl to didėtų valdovo išdo pajamos, suteikia jiems amžinai naudotis vokiečių, arba Magdeburgo teise, leidžia turėti miesto herbą ir antspaudą su vienaragio ženklu“.⁵ Valdovas tą pačią dieną savo raštu apie tai pranešė tuometiniam Merkinės seniūnui Grigui Valavičiui, liepdamas netrukdyti miestiečiams naudotis suteiktomis laisvėmis ir teisėmis ir nešaukti jų į dvaro teismą.⁶

Ldk Žygimantas Augustas taip pat paskyrė Merkinės miesto vaitą. Šio miesto pareigūno skyrimo privilegija neišliko, tačiau manoma, kad pirmuoju vaitu buvo Jonas Pokryvnickis, kuris šias pareigas ėjo iki gyvos galvos (1588 m.). Vaitas skyrė suolininkus ir raštininką. Šie pareigūnai sudarė vaito-suolininkų teismą, sprendusį miestiečių kriminalines bylas. Už tarnybą vaitui pagal įstatymą turėjo priklausyti ne daugiau kaip du valakai neapmokestintos žemės. Nepatenkinti vaito-suolininkų teismo sprendimu miestiečiai teikė apeliacijas Merkinės dvaro valdytojui (seniūnui), o jeigu ir jo sprendimas netenkindavo – pačiam valdovui. Šias apeliacines bylas sprendė Ldk skiriamas asesorių teismas.⁷

Merkinės miestiečiai gavo teisę rinkti miesto tarybą – magistratą. Jam vadovavo burmistras, kurį iš trijų išrinktų kandidatų parinkdavo Merkinės dvaro valdytojas (seniūnas). Burmistras privalėjo atitikti tam tikrus reikalavimus: būti dievobaimingu ir gerai išmanyti Magdeburgo teisę. Kitais magistrato pareigūnais buvo tarėjai, raštininkas, prisiekęs miesto tarnas. Burmistras kartu su tarėjais ir raštininku sudarė atskirą teismą, kuris nagrinėjo miestiečių civilines bylas.⁸

Valdovo privilegija Merkinei buvo suteikta teisė rengti keturis prekymečius (nors konkrečiai privilegijoje išvardyti tik trys – per Tris karalius, Žolines ir Šv. Mykolą) bei turgų šeštadieniais; taip pat teisė turėti grūdams seikėti keturių Krokuvos gorčių medinę statinę.⁹ Visi miestiečiai, nepaisant jų luomo, mokėjo valdovui tik nustatytą činšą, kurį iš jų surinkdavo vaitas su suolininkais ir atiduodavo pagal kvitus Merkinės seniūnui.

³ BURŽINSKAS, Žygimantas; *Istorinė Merkinės rotušė* – Vilnius, 2015, p. 21.

⁴ *Merkinės istorijos bruožai*// sudarė Algimantas Černiauskas, Henrikas Gudavičius, Vykintas Vaitkevičius – Vilnius, 2004, p. 117.

⁵ BALIULIS, Algirdas; *Merkinės magistrato veikla XVI a. pabaigoje-XVII a. I pusėje*//Lituanistica – Vilnius, 2007, T.53, Nr. 3, p. 1-12.

⁶ LVIA, F. 189 (SA) ap. 1, B. 8 (5857) p. 13-14.

⁷ BALIULIS, Algirdas; *Miestiečių apeliacinių bylų sprendimai asesorių teisme XVII amžiuje*//Praeities pėdsakais – Vilnius, 2007, p. 203-218.

⁸ LIETUVOS METRIKA (LM), knyga Nr. 48, l. 375v-379.

⁹ LM, knyga Nr. 48, l. 375v-379.

Miestiečiai buvo atleisti nuo lažo, mokesčių ir kt. prievolių dvarui, tačiau privalėjo vykdyti prievoles miestui: taisyti užtvanką prie malūnų, grįsti turgavietę ir gatves, miesto žemių ribose taisyti kelius, statyti tiltus, savo lėšomis pasistatyti miesto rotušę ir kt. Už tai jie buvo amžinai atleidžiami nuo mokesčio už sodybinio sklypo rykštes („*платенье прутового с пляцов домовых местских*“).¹⁰

Merkinės rotušė buvo pagrindinis miesto savivaldybės administracinis pastatas. Joje posėdžiavo magistratas, dirbo vaito-suolininkų ir burmistro-tarėjų teismų raštinės, archyvas, miesto iždinė, buvo įrengtas kalėjimas. Tiksliai jos pastatymo data yra nežinoma. Pirmą kartą mūrinis Merkinės rotušės pastatas dokumentuose minimas tik 1595 m., ir tai netiesiogiai, o kito mūrinio miesto pastato kontekste „*в бок ратуша мурованого лежацы*“.¹¹ Tačiau istoriko A. Baliulio nuomone, ji buvo pastatyta gerokai anksčiau tarp 1575 m. ir 1579 m., kuomet buvo nustatytos miesto žemių ribos. Merkinės miesto žemės ribos buvo paženklintos mūriniais stambaus tūrio riboženkliais, iš kurių du yra išlikę ir dabar.¹²

Merkinės magistratas buvo svarbiausia miesto savivaldos institucija. Į jo aktų knygas buvo įrašomi (aktikuojami) visi su turтинiais santykiais susiję juridiniai aktai: pirkimo-pardavimo sutartys, testamentai, dovanojimo ir įkeitimo raštai, paskolos, kvitaciniai užrašai, prekybiniai sandėriai ir kt. Šie įrašai turėjo notarinę galią. Taip pat buvo vedamos magistrato posėdžių protokolų knygos, kuriose buvo registruojami, svarstomi ir sprendžiami visi miesto kasdieninio gyvenimo administraciniai-ūkiniai, finansiniai, socialiniai ir kt. reikalai. Merkinės rotušėje atskirai posėdžiavę burmistro-tarėjų teismas, nagrinėjęs miestiečių turтинius ginčus ir vaito-suolininkų teismas, sprendęs kriminalinius nusikaltimus dažnai bendradarbiaudavo svarbiose bylose. Kadangi abu teismai teisę pagal Magdeburgo teisę, todėl jie dar buvo vadinami magdeburginiais teismais, o magistratas - magdeburgija.

Svarbiu šaltiniu tyrinėjant XVI-XVIII a. LDK miestų savivaldos įstaigų veiklą ir funkcijas yra Merkinės magdeburgijos aktų knygos, saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) ir priklausančios fondui Nr. 189 (SA). Šių knygų dokumentai apima 1598-1792 m. laikotarpį.

Seniausia išlikusi Merkinės miesto aktų (magdeburgijos) knyga turi 342 lapus ir ją sudaro 736 dokumentai. Joje su įrašytais 175 burmistro-tarėjų teismo aktais, kurie apima 1598-1605 m.; kartu įrašyti ir įrišti vaito-suolininkų teismo dokumentai (561 aktas), kurių chronologinės ribos 1609-1627 m.¹³ 2010 m. ši knyga atskiru leidiniu buvo paskelbta spaudoje.¹⁴ Taip pat dalį šioje

¹⁰ BALIULIS, Algirdas; *Merkinės magistrato veikla XVI a. pabaigoje-XVII a. I pusėje*.//Lituanistica – Vilnius, 2007, T.53, Nr. 3, p. 3.

¹¹ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė.//*sudarė Algirdas Baliulis* – Vilnius, 2007, t. 5, p. 97.

¹² BURŽINSKAS, Žygimantas; *Istorinė Merkinės rotušė* – Vilnius, 2015, p. 47.

¹³ LVIA, F. 189 (SA) ap. 1, B. (5845) l. 1-342.

¹⁴ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinės miesto aktai 1598-1627//*sudarė Algirdas Baliulis* – Vilnius, 2010, t. 7.

knygoje įrašytų dokumentų istorikė Lina Anužytė panaudojo savo straipsnyje apie Merkinės miestiečių testamentus, rašytus per 1602 m. marą. Ji nustatė, kad sudarant testamentus buvo stengtasi laikytis teisės normų: dokumentai buvo surašomi savo noru ir testatoriui esant sveiko proto bei būtinai pasikvietus oficialų miesto valdžios atstovą. Turtas įprastai buvo paskiriamas artimiesiems, nes siekta jį išlaikyti giminės rankose.¹⁵

Seniausi duomenys apie XVI a. pab. Merkinės miesto pareigūnus yra žinomi tik iš kelių atsitiktinių dokumentų. Viename iš jų Merkinės burmistru 1595 m. minimas Kristupas Pavlovičius, kuris šalia mūrinės rotušės buvo pasistatęs mūrinius namus ir dėlto turėjęs didelių išlaidų. Merkinės seniūnas Gabrielius Voina siekė, kad burmistro namai būtų atleisti nuo mokesčių, nes „jis ir toliau statydamas puoš miestą.“¹⁶ 1595 m. rugpjūčio 5 d. Lenkijos karalius ir Ldk Zigmantas III Vaza savo privilegija burmistro Kristupo Pavlovičiaus namus visam laikui atleido nuo mokesčių, prievolių ir svečių apgyvendinimo (kai valdovo nėra Merkinėje), taip pat leido laikyti neapmokestintą smuklę ir joje pardavinėti midų, alų ir degtinę.¹⁷

Daugiau žinių apie Merkinės miesto pareigūnus teikia magistrato aktų knygos. 1599 m. pradžioje Merkinės seniūnas patvirtino magistrato narius: burmistrą Ambraziejų Pavlovičių, miestiečių išrinktus tarėjus: Grigą Kolakovičių, Jurgį Bučkevičių, Motiejų Marcinovičių ir Tomą Karlovičių; prisiekusį miesto raštininką Aleksandrą Pariasovičių.¹⁸ Raštininkas buvo nevietinis gyventojas, kilęs iš Poznanės. 1600 m. birželio 2 d. knygoje minimi jau kiti magistrato pareigūnai: burmistras Stanislovas Grigoravičius, tarėjai Kristupas Stefanovičius, Stanislovas Mikolajevičius, Sčesnas Liachovičius ir Jonas Marcinovičius.¹⁹

1602 m. rudenį Merkinėje prasidėjus marui visi magistrato nariai kartu su vaitu išvyko iš miesto. Čia pasiliko tik raštininkas Aleksandras Pariasovičius, kuriam miesto taryba suteikė įgaliojimus priiminėti miestiečių skundus, daryti įrašus aktų knygoje, surašyti testamentus, bausti nusikaltusius. Įgaliojime, įrašytame į magistrato knygą, buvo skelbiama, kad raštininkas Aleksandras Pariasovičius yra oficialus miesto valdžios atstovas, kurio visi sudaryti dokumentai ir padaryti veiksmai privalo būti priimami kaip teisėti.²⁰

Seniausioje išlikusioje Merkinės magdeburgijos aktų knygoje taip pat minimi: vaitas - pareigūnas, atstovavęs karaliaus valdžią mieste ir prisiekusieji suolininkai. 1598 m. spalio 2 d. akte Merkinės vaitu minimas Adomas Sarbievskis, o prisiekusiuoju suolininku Stanislovas

---

¹⁵ ANUŽYTĖ, Lina; *Maro metu (1602) Merkinės miestiečių testamentai*//Lietuvos miestų istorijos šaltiniai – Vilnius, 2001, t. 3, p. 97-112.

¹⁶ BALIULIS, Algirdas; *Merkinės magistrato veikla XVI a. pabaigoje-XVII a. I pusėje*//Lituanistica – Vilnius, 2007, T.53, Nr. 3, p. 3.

¹⁷ LM, knyga Nr. 78, l. 354-354v.

¹⁸ LVIA, F. 189 (SA) ap. 1, B. (5845) l. 7.

¹⁹ Ten pat, l. 28.

²⁰ BALIULIS, Algirdas; *Merkinės magistrato veikla XVI a. pabaigoje-XVII a. I pusėje*//Lituanistica – Vilnius, 2007, T.53, Nr. 3, p. 5.

Młodzianovskis. 1609 m sausio 19 d. vaitu buvo paskirtas Martynas Dovnarovičius, suolininkais Martynas Nieviadomskis, Povilas Zažeckis, Kasparas Fryzerovičius, Motiejus Valentinovičius, o teismo raštininku tapo Petras Sčesnavičius.²¹ 1604 m. Merkinės miesto aktuose taip pat yra duomenų apie kitą pareigūną - lentvaitį Martyną Nieviadomskį, pavadavusį vaitą teismo posėdžiuose.

Bylos nagrinėjimas burmistro-tarėjų ar vaito suolininkų teismuose baigdavosi nuosprendžio (dekretu) paskelbimu. Jis buvo priimamas teisėjams tarpusavyje pasitarus ir balsų dauguma. Miestiečiai privalėjo būti teisiami pagal Magdeburgo teisę, teismo sprendimuose nurodant įstatymo straipsnį, tačiau neretai praktikoje, ypač teisiant miestiečius-bajorus buvo taikoma ir Lietuvos Statuto teisė. Jei burmistro-tarėjų teismo sprendimai dažniausiai apsiribodavo piniginiomis baudomis, tai vaito-suolininkų teismas nusikaltusius už įvairius kriminalinius nusikaltimus bausdavo įkalinimu, pilietinių ir turtinių teisių atėmimu (banicija), išvaymu iš miesto be teisės į jį sugrįžti, taip pat fizinėmis bausmėmis: surakinimu į kaladę, plakimu rykštėmis, stovėjimu prie gėdos stulpo ir pan. Neretai už sunkius nusikaltimus buvo taikoma ir mirties bausmė.

XVI a. pab. dokumentuose apie Merkinės rotušę detalesnės informacijos nėra. Teismų dokumentuose dažniau minimas rotušės kalėjimas. Ši patalpa tikėtina buvo rotušės bokšte, kuris miesto aktuose įvardijamas vietoje kalėjimo sąvokos.²² Taip jis pirmą kartą minimas 1614 m. „*tedy go ma znowu do wieży stawić*“.²³ Suimtieji miestiečiai ir nusižengę kaliniai buvo laikomi rotušės rūsyje, kuriame buvo įrengtas karceris. Miesto aktuose yra užfiksuoti retų pabėgimų iš kalėjimo atvejai. 1611 m. vienas iš kalinių naktį pabėgo iš kalėjimo pro langą jį išlaužęs ir sudaužęs, o kitas nes buvo užrakintos rotušės durys.²⁴

Merkinės rotušė stovėjo miesto aikštės centre. Tai buvo dviejų aukštų mūrinis pastatas su rūsiu, bokštu ir jame įrengtu laikrodžiu. Pastato stogas buvo dengtas gontais, o bokštas ir balkonas varine skarda. Rotušė turėjo vidinį kiemą su vartais, apsuptą keliolikos „kromų“ (krautuvėlių), kuriame buvo laikomi du arkliai su vežimu.²⁵ Pastatas buvo labai prastos būklės ir reikalavo remonto. Ypač tai atspindi vaito teismo patalpos aprašymas. Kambarys buvo be krosnies, langai be rėmų, supuvusios lubos ir stalas. 1648 m. Lenkijos karalius ir Ldk Vladislovas IV Vaza, dažnai lankęs Merkinę ir čia turėjęs vasaros rūmus, atleido miestą nuo žygūnų (karaliaus pasiuntinių) teikimo prievolės ir nurodė rotušę remontuoti. Tais pačiais metais prie jos buvo įrengti užieigos namai.

²¹ LVIA, F. 189 (SA) ap. 1, B. (5845) l. 102.

²² BURŽINSKAS, Žygimantas; *Istorinė Merkinės rotušė* – Vilnius, 2015, p. 50.

²³ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinės miesto aktai 1598-1627//*sudarė Algirdas Baliulis* – Vilnius, 2010, t. 7. p. 544.

²⁴ Ten pat, p. 414, 424.

²⁵ MIŠKINIS, Algimantas; *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai. II knyga.* - Vilnius, 2005, t. 2, p. 124.

Per 1654-1660 m. karą rotušė, kaip ir visa Merkinė stipriai nukentėjo, tačiau nebuvo sunaikinta, nes 1660 m. dokumente nurodoma, kad magistratas rinkosi į posėdžius apgriautame rotušės statinyje.²⁶ 1661 m. Lenkijos karalius ir Ldk Jonas Kazimieras Vaza 8 metams atleido Merkinę nuo žygūnų siuntimo ir vėl įpareigojo magistratą atstatyti apgriautą rotušę. Iki šių dienų yra išlikęs 1670 m. žymaus Vilniaus meistro Jono Delamarso nulietas rotušės laikrodžio varpas su jame pavaizduotu Merkinės miesto ir Pacų giminės herbais.²⁷

1679 m. Lenkijos karalius ir Ldk Jonas Sobieskis vėl atleido Merkinės miestą nuo žygūnų ir pastočių prievolės bei nurodė remontuoti rotušę ir jos bokšte esantį laikrodį. 1702-1708 m. Merkinę ne kartą niokojo Rusijos ir Švedijos kariuomenės. XVIII a. 4-dešimtmetyje iš miestiečių sumokėtų mokesčių ir baudų magistrato pradėtos kaupti lėšos rotušės sutvarkymui.²⁸ Žinoma, kad seniūno Povilo Sapiegos iniciatyva rotušės laikrodžio remontui kviestas meistras iš Vokietijos.

1776 m. ATR naikinant savivaldos teises mažiesiems miestams, ji buvo panaikinta ir Merkinei, o jos rotušė neteko pagrindinės savo funkcijos. Nuo tada miestiečiai savo teisinius dokumentus įrašydavo nebe miesto aktuose, bet Trakų ar Smolensko vaivadijos žemės teismų knygoje. Smolensko vaivadijos bajorai dar vadinami egzuliantais buvo persikėlėliais, kurių valdas po 1654 m. buvo užėmusi Maskvos kunigaikštystė. Merkinėje jie rinkdavosi į seimelius, čia vykdavo žemės ir pilies teismų posėdžiai, buvo laikomos Smolensko vaivadijos teismų knygos.

1791 m. rugpjūčio 1 d. Merkinė trumpam atgavo savivaldos teises. Miestiečiai vėl išsirinko magistratą, pasigamino miesto antspaūdą, iš Lietuvos Metrikos nusikopijavo miestui skirtas privilegijas.²⁹ Šios reformos buvo nutrauktos, 1795 m. Rusijai prisijungus Abiejų Tautų Respubliką. Merkinė galutinai prarado savivaldos teises. Magistratas buvo išformuotas, o rotušėje veikusios miesto valdžios institucijos nutraukė savo veiklą. Apie tai rašoma 1798 m. Merkinės inventoriuje, kuriame nurodoma, jog jau miesteliu vadinamoje Merkinėje buvo sena ir tuščia rotušė.³⁰

Apie 1795-1796 m. Merkinės miesto (magdeburgijos) knygos iš rotušės buvo pervežtos į apskrities centrą – Trakus. Čia jos pateko į Trakų pusiasalio pilies pietų bokšte antrame aukšte specialiai įrengtą archyvą, kur buvo saugomos kartu su Trakų pavieto žemės, pilies ir kt. teismų aktais. Archyvas iki 1831 m. buvo Trakų žemės, o vėliau Trakų apskrities teismų žinioje.

1840 m. Trakų archyvo aktus pervežė į Vilnių į LDK Vyriausiojo tribunolo archyvą, tuo metu veikusį bazilijonų vienuolyne. Tribunolo archyvo vedėjas Jonas Zienkovičius inventorizavo 332 gautas knygas ir ryšulius³¹. Jas sudarė Trakų pilies, žemės, pakamario, kaptūrinio teismų

²⁶ BALIULIS, Algirdas; *Merkinės amatininkų cechai XVIIa.*//Lituanistica – Vilnius, 2010, T. 56, Nr. 1-4, p. 24.

²⁷ BURŽINSKAS, Žygimantas; *Istorinė Merkinės rotušė* – Vilnius, 2015, p. 52.

²⁸ Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė.//*sudarė Algirdas Baliulis* – Vilnius, 2007, t. 5, p. 418.

²⁹ RIMŠA, Edmundas; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų antspaudai* – Vilnius, 1999, p. 367-368.

³⁰ *Merkinės istorijos bruožai*// sudarė Algimantas Černiauskas, Henrikas Gudavičius, Vyktintas Vaitkevičius – Vilnius, 2004, p. 118.

³¹ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 24.

knygos, Merkinės žemės teismo aktai, Alytaus magdeburgijos, Smolensko žemės teismo archyvo dokumentai. Tačiau jokių duomenų apie Merkinės magdeburgijos knygas šiame gautų dokumentų sąrašė nebuvo pateikta. 1843 m. bylos vėl buvo gražintos Trakų apskrities teismui, kuris 1854-1855 m. jas perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“³² Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Trakų apskrities teismas, kuriam priklausė Trakų žemės, pilies, pakamario, Smolensko žemės ir kt. teismų knygos, o taip pat Merkinės ir Alytaus magdeburgijų aktai 1854–1855 m. laikotarpiu Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 380 bylų.³³ Nuo 1855 m. balandžio 23 d. iki 30 d. trimis siuntomis Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo 13 Merkinės magdeburgijos knygų.³⁴ Jos buvo gautos įrištos, su sunumeruotais lapais, o penkios iš jų suvarstytos virvele ir patvirtintos Vilniaus, Gardino ir Balstogės gubernijų revizijos komisijos smalkos antspaudu.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Merkinės magdeburgijos bylos (13 vienetų) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5883-5895).³⁵ Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis jas pavadino aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1536 m., vėlyviausias – 1796 m. Kiekvienai bylai kataloge buvo suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas buvo informatyvesnis. I. Sprogio kataloge Merkinės magdeburgijos bylos taip pat sudarė atskirą grupę

---

³² Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе. Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

³³ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 45.

³⁴ LVIA F. 594 Ap. 1 B. 655 l. 559v, 561, 569-569v.

³⁵ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской*– Вильна; 1872, p. 196.

(Spr. Nr. 5845-5857).³⁶ Šiame kataloge išliko tas pats Merkinės magdeburgijos bylų kiekis (13 vienetų). I. Sprogis dvylika bylų pavadino tvirtinamųjų aktų knygomis, o dar vieną - Merkinės miestui skirtų karalių privilegijų ir kt. dokumentų, nurašytų iš Lietuvos Metrikos knygų, sąrašu. Ankstyviausias dokumentas buvo 1387 m., vėlyviausias – 1796 m. Kiekviena byla gavo naują inventoriinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojami iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl gražintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949-1951 m. Merkinės magdeburgijos fondui buvo suteiktas Nr. 189 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Merkinės magdeburgijos fondas. Fondą Nr. 189 (SA) „Merkinės magdeburgija“ sudarė du apyrašai. I. Sprogio katalogas buvo naudojamas kaip šio fondo apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas. 1968 m. archyve buvo sudarytas fondo Nr. 189 (SA) apyrašas Nr. 2. Tuo metu jį sudarė 3 (trys) bylos, kurių dokumentų chronologinės ribos 1598-1731 m.

1980 m. Lietuvos TSR centriniame valstybiniame istorijos archyve atlikus Merkinės magdeburgijos fondo Nr. 189 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 5845-5857 (13 apskaitos vienetų) faktiškai yra 8 bylos, apyraše Nr. 2 – 3 bylos. Taigi pagal I. Sprogio katalogą truko 5 (penkių) bylų Spr. Nr. 5845-5846, 5848-5850. Pravesta šių bylų paieška nedavė rezultatų, todėl buvo nutarta jas išbraukti iš archyvo apskaitos.

1983 m. fondo Nr. 189 (SA) pakartotinio bylų kiekio patikrinimo metu buvo nustatyta, kad šio fondo apyrašo Nr. 2 byla Nr. 1 priklauso I. Sprogio katalogui, kuriame ji turi Nr. 5845. Remiantis 1983 m. liepos 18 d. pažyma bylai buvo gražintas I. Sprogio katalogo Nr. 5845 ir ji iš apyrašo Nr. 2 buvo perkelta į apyrašą Nr. 1. Po šio pertvarkymo Merkinės magdeburgijos fondo Nr. 189 (SA) apyrašą Nr. 1 sudarė 9 bylos, o apyrašą Nr. 2 - 2 bylos.

---

³⁶ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг/* сост. И.Спрогис – Вильна, 1901-1913, p. 220.

Apyrašo Nr. 2 pirmą bylą sudaro 1731 m. Petro Šelio įgaliojimas duotas jo broliui Jonui Šeliui dėl bendro turto valdymo, įrašytas Merkinės magdeburgijos knygoje. Antra byla - tai Baltarusijos TSR centrinio valstybinio istorijos archyvo filialo Gardine bylų perdavimo apyrašas.

2019 m. naujai sudarius fondo Nr. 189 (SA) „Merkinės magdeburgija“ apyrašą Nr. 1 pasikeitė jo apskaitos vienetų kiekis. Iš šio apyrašo buvo išbraukta viena nefondinė byla Spr. kat. Nr. 5856. Ši byla buvo perkelta į fondo Nr. 345 (SA) „Trakų pilies teismas“ apyrašą Nr. 1. Fondo Nr. 189 (SA) „Merkinės magdeburgija“ apyraše liko 8 (aštuonios) bylos.

Taigi fonde Nr. 189 (SA) „Merkinės magdeburgija“ yra du apyrašai. Apyraše Nr. 1 yra 8, o apyraše Nr. 2 – 2 apskaitos vienetai.

Iš viso Merkinės magdeburgijos fonde Nr. 189 (SA) yra 10 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1598-1792 m.

Tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų; tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų, dekretų protokolų ir kt. dokumentų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinėti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti I. Sprogio ir N. Gorbačevskio kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2019 m., sudarant Merkinės magdeburgijos fondo Nr. 189 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslų chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Merkinės magdeburgijos fondo Nr. 189 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 8 (aštuonių) į I. Sprogio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni I. Sprogio ir N. Gorbačevskio katalogų numeriai.

Fondo Nr. 189 (SA) apyrašą Nr. 1 sudaro Merkinės magdeburgijos vaito, vaito-suolininkų ir burmistro-tarėjų teismų tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; taip pat tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolai. Bylų dokumentų chronologinės ribos 1598-1792 m. Seniausioje 1598-1627 m. tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygoje įrašyti 736 aktai.

Tvirtinamieji aktai - tai testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys; dovanojimo raštai, kvitaciniai užrašai, paskolos, prekybiniai sandėriai ir kt. Šie įrašai Merkinės magdeburgijos aktų knygoje turėjo tokią pat notarinę galią, kaip žemės ar pilies teismų aktų knygoje. Didelę vertę turi išlikę testamentai. Jie atskleidžia Merkinės gyventojų socialinio-ekonominio išsivystymo ir teisinės kultūros lygį. Einamųjų reikalų aktus sudaro skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą,

vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūros aktai (obdukcijos) ir kt. Dekretuose įrašyti nagrinėjamų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai.

Svarbi yra apyrašo Nr. 1 byla Nr. 8 (Spr. Nr. 5857), kurią sudaro 1387-1724 m. Lenkijos karalių ir Ldk privilegijų, raštų, dekretų ir kt. dokumentų sąrašas skirtas Merkinės miestui, sudarytas iš Lietuvos Metrikos aktų. Šioje byloje taip pat yra 1396-1776 m. Lenkijos karalių ir Ldk privilegijos, raštai, įsakai, dekretai ir kt. dokumentų nuorašai skirti Merkinės magistratui, miestiečiams, pirkliams, Merkinės dvaro ir seniūnijos pareigūnams, klebonijai ir kt.

Atlikus fondo Nr. 189 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų fondavimą nustatyta, kad jame yra viena nefondinė byla. Rasta viena nefondinė byla I. Sprogio katalogo Nr. 5856 (Gor. Nr. 5895) – tai Trakų vaivadijos pilies teismo bylų rejstras. Ši byla buvo išbraukta iš Merkinės magdeburgijos fondo Nr. 189 (SA) apyrašo Nr. 1 ir perkelta į Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 (SA) apyrašą Nr. 1, kur jai suteiktas eilės Nr. 172. Dėl to fondo Nr. 189 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų kiekis sumažėjo vienu apskaitos vienetu ir sudaro 8 (aštuonias bylas).

Bylos datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje. Didžioji dalis Merkinės magdeburgijos knygoje esančių dokumentų parašyti lenkų kalba, kita dalis - lotynų ir senąją gudų (baltarusių) kalbomis. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 189 (SA) apyrašą Nr. 1 įrašyti 8 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1598-1792 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausiasis archyvistas

Aleksandr Baniusevič

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 189 „МЕРЕЧСКАЯ МАГДЕБУРГИЯ“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Одним из главных источников исследования истории городов Литвы являются акты книги городских самоуправлений. В Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) самоуправление имели только города, получившие Магдебургское право. Его основу составлял сборник германского феодального права, сложившийся в XIII в. в г. Магдебург, ещё называемый „Саксонским зеркалом“ на латинском яз. *Speculum Saxonicum*. Магдебургское право, как одна из наиболее известных систем феодального городского права, стала образцом для образования самоуправлений большинства городов Польши и ВКЛ. Это право давало горожанам некоторую независимость от власти короля, церковных и светских феодалов, отпускало их от несения крестьянских повинностей, предоставляло возможность выбирать городские советы (магистраты), а ремесленникам и купцам создавать профессиональные организации и объединения – цехи и гильдии.

Меречь (на литовском яз. *Мяркине*) является одним из самых древних городов Литвы. Вначале Меречь была поселением образовавшимся рядом с замком великого князя литовского, построенного ещё во второй половине XIII в. Замок был расположен в очень важном в военном отношении месте – у слияния рек Мяркис и Неман, и имел стратегическое значение при защите литовских земель от походов крестоносцев.

В 1359 г. Меречь упоминается в Новгородской летописи, а с 1377 г. в хрониках немецкого ордена, когда войско маршала крестоносцев Готфрида фон Линдена разорило её окрестности. В 1387 г. Меречь упоминается как город и волостной центр. Здесь был построен один из первых в Литве костёлов и образован приход. В том же самом году великий князь литовский Ягайло, остановившись в Меречи, подписал привилегию, которой г. Вильно пожаловал Магдебургское право. В письменных источниках за 1391 г. Меречь упоминается как одна из важнейших крепостей ВКЛ.

Сначала своего образования г. Меречь был великокняжеским владением, неимевшим прав самоуправления и расположенным у главных торговых путей, ведущих из Ковна и Вильна в Гродно, и дальше в Польшу. Город стал быстрее расти после Грюнвальдской битвы, когда замок утратил свою оборонительную функцию, но остался одной из резиденций великих князей, где они часто останавливались отдохнуть и поохотиться.

В годы правления великого литовского князя Казимира Меречь называли „большим городом“, где шла активная торговля. В 1491 г. великий князь литовский Александр предоставил Меречи ограниченные права самоуправления, запретив меречскому наместнику

Станиславу Глебовичу принуждать местных мещан работать в княжеском имении и вводить им другие повинности.

9 декабря 1569 г. резидировавший в Кнышине польский король и великий князь литовский Сигизмунд Август издал привилегию, в которой пожаловал Меречи Магдебургское право. В привилегии было написано, что „государь, стремясь улучшить хозяйственные условия для меречских горожан и повысить доходы государственной казны, жалует им навечно немецкое, или Магдебургское право, разрешает иметь герб города и печать с изображенным на ней единорогом. Государь в тот же день своей грамотой уведомил тогдашнего меречского старосту Григория Воловича, веля ему, не мешать горожанам пользоваться предоставленными свободами и правами и не вызывать их к себе в имение на суд.

Великий князь литовский Сигизмунд Август также назначил для Меречи войта. Привилегия назначения этого городского чиновника несохранилась, но есть предположение, что первым войтом был Ян Покрывницкий, который исполнял эти обязанности до своей смерти в 1588 г. Войт назначал лавников и судебного писаря. Эти чиновники входили в состав войтовско-лавничего суда, который решал уголовные дела мещан. За службу войту по закону должны были принадлежать не более двух волок необлагаемой налогом земли. Несогласные с решением войтовско-лавничего суда могли подавать апелляции управителю (старосте) меречского казенного имения, а в случаях недовольства его решением, непосредственно самому государю. Эти апелляционные дела решал ассесорский суд, назначаемый великим князем.

Меречские мещане получили право выбирать городской совет – магистрат. Им руководил бургомистр, которого из трёх избранных кандидатов выбирал управитель (староста) меречского казенного имения. Бургомистр обязан был соответствовать определенным требованиям: быть богобоязненным и хорошо знать Магдебургское право. Другими чиновниками магистрата были заседатели или радцы, писарь, городской присяжный. Бургомистр вместе с заседателями и писарем входили в состав отдельного бургомисторско-радецкого суда, который рассматривал гражданские дела мещан.

Привилегией государя Меречи было предоставлено: право четыре раза в году проводить у себя ярмарки (хотя конкретно в привилегии указаны только три - во время праздников Трёх Королей, Вознесения Девы Марии и Св. Михаила), право по субботам устраивать рынки, а также право иметь деревянную бочку вместимостью четырех Краковских гарнцев для измерения объёма зерна. Все мещане, невзирая на их сословие, платили государю только установленный чинш, который у них собирал войт с лавниками и по квитанциям отдавал меречскому старосте.

Меречские мещане были освобождены от барщины, податей и др. повинностей казенному имению, но при этом обязаны были нести городские повинности: чинить плотину у водяных мельниц, мостить рынок и улицы, ремонтировать дороги в границах городских земель, строить мосты, за свои средства построить городскую ратушу и пр. За это они навечно освобождались от уплаты прутового налога за городской усадебный участок („*плаченье прутового с пляцов домовых местских*“).

Меречская ратуша была главным административным зданием городского самоуправления. В ней заседал магистрат, работали канцелярии войтовско-лавничего и бургомисторско-радецкого судов, архив, городское казначейство, была устроена тюрьма. Точная дата её постройки неизвестна. Впервые в документах каменное здание Меречской ратуши упоминается только в 1595 г., и то не напрямую, а в контексте описания другого каменного городского здания “*в бок ратуша мурованого лежачы*”. По мнению историка А. Балюлиса, она была построена намного раньше в 1575 г. или 1579 г. во время установления границ городских земель. Границы Меречи были обозначены большими каменными граничными знаками, двое из которых сохранились до наших дней.

Меречский магистрат был главной институцией городского самоуправления. В его актовые книги записывали (актиковали) все юридические акты, касающиеся имущественных отношений: акты купли-продажи, завещания, дарственные, залоговые, облигационные и квитанционные записи, торговые контракты и пр. Эти записи имели нотариальную силу. Также велись книги протоколов заседаний магистрата, в которых регистрировались, обсуждались и решались все насущные административно-хозяйственные, финансовые, социальные и др. вопросы города. В Меречской ратуше отдельно заседали: бургомисторско-радецкий суд, решающий имущественные споры мещан и войтовско-лавничий суд, рассматривающий уголовные преступления. Они довольно часто сотрудничали в особо важных делах. Так как оба суда судили по нормам Магдебургского права, поэтому их ещё называют магдебургскими судами, а магистрат – магдебургией.

Важным источником для исследования деятельности и функций учреждений самоуправления городов ВКЛ в XVI-XVIII вв. являются актовые книги Меречского магдебургии, которые хранятся в Литовском государственном историческом архиве и принадлежат фонду № 189. Документы этих книг охватывают период от 1598 до 1792 гг.

Самая древняя сохранившаяся книга Меречской магдебургии имеет 342 листа и она состоит из 736 документов. Вместе с занесёнными в книгу 175 актами бургомисторско-радецкого суда за 1598-1605 гг., занесены и сшиты документы войтовско-лавничего суда (561 акт), хронологические рамки которых 1609-1627 гг. В 2010 г. эта книга отдельным изданием была опубликована в печати. Часть документов из этой книги историк Лина

Анужите использовала в своей статье о завещаниях меречских мещан, составленных в 1602 г., во время эпидемии чумы. Ею было установлено, что при составлении завещаний в Меречи старались соблюдать правовые нормы: документы записывали только при доброй воле и здравом уме составителя и обязательно в присутствии приглашенного официального представителя городской власти. Как правило, имущество записывали близким, так как стремились его сохранить в руках одной семьи.

Данные о городских чиновниках, служивших в Меречи в конце XVI в. известны только из нескольких случайных документов. В одном из них, датированном 1595 г., упоминается бургомистр Меречи Кшиштоф Павлович, построивший себе рядом с каменной ратушей каменный дом и поэтому имевший большие расходы. Меречский староста Габриэль Война стремился, чтобы дом бургомистра был бы освобожден от налогов, так как, «он далее строя будет украшать город». 5 августа 1595 г. польский король и великий князь литовский Сигизмунд III Ваза своей привилегией навечно освободил дома бургомистра Кшиштофа Павловича от налогов, повинностей и от постоя гостей (во время отсутствия государя в Меречи), а также разрешил содержать не облагаемую податями корчму и в ней продавать питный мёд, пиво и водку.

Больше сведений о городских чиновниках Меречи имеются в актовых книгах магистрата. Вначале 1599 г. меречский староста утвердил членов магистрата: бургомистра Амброзия Павловича, избранных мещанами радцев (заседателей): Григория Колаковича, Ежия Бучкевича, Мацея Марциновича и Томаша Карловича, а также присяжного городского писаря Александра Париасовича. Писарь был не местный житель, родом из Познани. 2 июня 1600 г. в книге упоминаются уже другие члены магистрата: бургомистр Станислав Григорович, заседатели Кшиштоф Стефанович, Станислав Миколаевич, Щенсны Ляхович и Ян Марцинович.

Осенью 1602 г. в Меречи вспыхнула эпидемия чумы и все чиновники магистрата вместе с войтом покинули город. В нём остался только писарь Александр Париасович, которому городской совет предоставил полномочия принимать от мещан жалобы, делать записи в актовых книгах, составлять завещания, наказывать провинившихся. В доверенности, занесённой в актовую книгу магистрата, было указано, что писарь Александр Париасович является официальным представителем городской власти и все им составленные документы и совершенные действия признаются правомерными.

В самой древней сохранившейся актовой книге Меречской магдебургии также упоминаются войт – чиновник, представляющий королевскую власть в городе и присяжные лавники. В акте от 2 октября 1599 г. упоминается войт Адам Сарбевский и присяжный лавник Станислав Млодзяновский. 19 января 1609 г. войтом был назначен Марцин

Довнарлович, лавниками Марцин Невядомский, Павел Зажецкий, Каспар Фризерович, Мацей Валентинович, а судебным писарем стал Петр Щеснович. В меречских городских актах за 1604 г. имеются сведения о другом чиновнике – лантвойте Марцине Невядомском, который был заместителем войта и замещал его на судебных заседаниях.

Рассмотрение дела в бургомисторско-радецком или войтовско-лавничем судах заканчивалось вынесением судебного решения (декрета). Решения принимались большинством голосов судей. Обычно мещан судили согласно положениям Магдебургского права с указанием в судебном решении статьи закона, но часто на практике, особенно при осуждении горожанина-дворянина, применялись также статьи Литовского Статута. Если бургомисторско-радецкий суд выносил решение, которое в виде наказания чаще всего предусматривало денежные штрафы, то войтовско-лавничий суд за разные уголовные преступления карал заключением в тюрьму, лишением гражданских и имущественных прав (баниция), пожизненным изгнанием из города, а также телесными наказаниями: высеканием розгами, надеванием колодки, стоянием у позорного столба и др. Часто за тяжкие преступления применяли смертную казнь.

В документах конца XVI в. подробных сведений о Меречской ратуше не имеется. Чаще в судебных документах упоминается находившаяся в ратуше тюрьма. Она вероятнее всего была расположена в ратушной башне, которая в городских актах подменяла понятие тюрьмы. Первый раз она упоминается в 1614 г. „*tedy go ta znowu do wieży stawić*”. Арестованные мещане и провинившиеся заключенные содержались в подвале ратуши, который был предназначен для карцера. В городских актах отражены редкие случаи побегов из тюрьмы. В 1611 г. одному из узников ночью удалось сбежать с тюрьмы через выломанное и разбитое окно, другому удалось сбежать потому, что двери в ратуше не были заперты.

Ратуша в Меречи находилась в центре городской площади. Это было двухэтажное каменное здание с подвалом, башней и установленными на ней часами. Крыша здания была покрыта дранкой, а башня и балкон медной жстью. Ратуша имела внутренний двор, вокруг которого была расположена дюжина лавок и складов. Во дворе держали двух коней с телегой. Здание было в плачевном состоянии и требовало ремонта. Это особенно ярко отражено в описании помещения для войтовского суда. В комнате не было печки, окна были без рам, потолок и стол прогнили. В 1648 г. польский король и великий князь литовский Владислав IV Ваза, который часто посещал Меречь и имел тут летний дворец, освободил город от повинности предоставления королевским гонцам коней и корма для них и указал отремонтировать ратушу. В том же году возле неё был построен постоянный двор.

Во время войны 1654-1660 гг. ратуша, как и вся Меречь сильно пострадала, но не была полностью разрушена, так как в документе за 1660 г. указано, что магистрат на свои

заседания соби́рался в полуразрушенном здании ратуши. В 1661 г. польский король и великий князь литовский Ян Казимир Ваза на 8 лет освободил Меречь от повинности посылать гонцов и повторно обязал магистрат отстроить полуразрушенную ратушу. До наших дней сохранился колокол для часов на ратуше, отлитый в 1670 г. известным виленским мастером Яном Деламарсом на котором изображены гербы г. Меречь и рода Пацов.

В 1679 г. польский король и великий князь литовский Ян Собеский повторно освободил Меречь от посылки гонцов и подводной повинности и указал отремонтировать ратушу и находившиеся на её башне часы. В 1702-1708 гг. Меречь не раз опустошали русские и шведские войска. В 4-ом десятилетии XVIII в. из денег, собранных с налогов и штрафов мещан, магистратом было начато накопление средств для приведения в порядок ратуши. Известно так же, что староста Павел Сапега для ремонта ратушных часов вызывал мастера из Германии.

В 1776 г. при упразднении прав самоуправления малых городов Речи Посполитой, этих прав была лишена и Меречь. Городская ратуша также утратила свое предназначение. Вследствии этого, мещане свои документы стали заносить уже не в городские акты, а в книги земских судов Трокского и Смоленского воеводств. Дворяне Смоленского воеводства, которых ещё называли эзгулянтами, были переселенцами с земель захваченных после 1654 г. Великим княжеством Московским. В Меречи они собирались на свои сеймики, там проходили заседания земского и гродского судов, хранились судебные книги Смоленского воеводства.

1 августа 1791 г. Меречь на короткий промежуток времени восстановила свои права самоуправления. Мещане выбрали магистрат, изготовили городскую печать, из Литовской Метрики были сделаны выписи данных городу привилегий. Эти реформы были прерваны, когда в 1795 г. Россия присоединила Речь Посполитую и Меречь окончательно лишилась прав самоуправления. Магистрат был расформирован, а в ратуше действовавшие институции городской власти прекратили свою деятельность. Эти события описаны в инвентаре Меречи за 1798 г., в котором указано, что Меречь уже называли городком, а её ратуша была старой и пустой.

Предположительно в 1795-1796 гг. городские книги Меречской магдебургии из ратуши были перевезены в уездный центр – Троки. Там книги передали в архив, специально устроенный на втором этаже южной башни Трокского полуостровного замка, где они хранились вместе с актами Трокского земского, гродского, подкоморского и др. судов. До 1831 г. архив находился в ведении Трокского земского, а потом Трокского уездного судов.

В 1840 г. акты трокского архива были перевезены в Вильно в трибунальский архив, который в то время находился в базилианском монастыре. Заведующий трибунальским архивом Ян Зенкович инвенторизовал 332 книги и связки документов. Это были книги Трокского гродского, земского, подкоморского, каптурового судов, акты Меречского земского суда, а также документы Олитской магдебургии и архива Смоленского земского суда. Сведений о книгах Меречской магдебургии в этом списке полученных дел представлено не было. В 1843 г. дела снова были возвращены Трокскому уездному суду, который в 1854-1855 гг. передал их в Виленский центральный архив древних актов.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

В течении 1854–1855 гг. Трокский уездный суд, в ведении которого находились книги Трокского земского, гродского, подкоморского судов, Смоленского земского суда, а также акты Меречской и Олитской магдебургий передал Виленскому центральному архиву древних актов 380 дел. С 23 до 30 апреля 1855 г. тремя посылками Виленский центральный архив древних актов получил 13 книг Меречской магдебургии. Дела были получены в переплёте с пронумерованными листами, а пять из них были прошнурованы и подтверждены сургучёвой печатью ревизионной комиссии Виленской, Гродненской и Белостокской губерний.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Меречская магдебургия, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельная группа дел, имевшая 13 единиц (Гор. № 5883-5895). По виду документов Н. Горбачевский все дела причислил к актовым книгам. Самым древним был документ с 1536 г., самым поздним с 1796 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Меречская магдебургия также проходил как отдельная группа дел,

имевшая 13 единиц (Спр. № 5845-5857). И. Спрогис двенадцать дел назвал актовыми крепостными книгами, а ещё одно дело – списком королевских привилегий и др. документов, выписанных из Литовской Метрики для города Меречи. Самым древним являлся документ с 1387 г., самым поздним с 1796 г. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. КATALOGИ Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду „Меречская магдебургия“ был присвоен № 189.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд “Меречская магдебургия“. Фонд № 189 „Меречская магдебургия“ состоял из двух описей. Каталог И. Спрогиса в архивном учёте использовался как опись № 1. В 1968 г. была составлена опись № 2 фонда № 189. В то время в ней было 3 (три) дела, хронологические рамки которых 1598-1731 гг.

В 1980 г. в центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 189 „Меречская магдебургия“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога И. Спрогиса № 5845-5857 (13 единиц хранения), который использовался как документ учёта оказалось фактически в наличии 8, по описи № 2 – 3 дела. Выяснилось, что по каталогу И. Спрогиса отсутствуют 5 (пять) дел № 5845-5846, 5848-5850. Розыск этих отсутствующих дел не дал положительных результатов, поэтому они были сняты с учёта архива.

В 1983 г. во время повторной проверки наличия дел фонда № 189 было установлено, что дело № 1 из описи № 2 принадлежит каталогу И. Спрогиса, в котором оно имеет № 5845. Руководствуясь справкой от 18 июля 1983 г. делу был возвращён № 5845 каталога И. Спрогиса и оно из описи № 2 перенесена в опись № 1. После этих перестановок в описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ было 9, а в описи № 2 - два дела.

Дело № 1 из описи № 2 состоит из одного документа. Это доверенность Петра Шеля, данная своему брату Яну Шелю на владение совместным имуществом, составленная в 1731 г. и записанная в книги Меречской магдебургии. Дело № 2 состоит из сдаточной описи,

составленной в филиале центрального государственного исторического архива Белорусской ССР (г. Гродно).

В 2019 г. при составлении новой описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ изменилось количество её единиц хранения. Из этой описи было вынесено одно нефондовое дело Спр. № 5856. Это дело было присоединено к описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“. В описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ осталось 8 (восемь) дел.

Фонд № 189 „Меречская магдебургия“ имеет две описи. В описи № 1 учтены 8, в описи № 2 – 2 единицы хранения.

Итого в фонде № 189 „Меречская магдебургия“ имеется 10 единиц хранения, хронологические рамки которых 1598-1792 гг.

Первая опись фонда № 189 „Меречская магдебургия“

Недостатки и неточности в описании дел каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2019 г. новой описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ имеется в наличии 8 (восемь) единиц хранения. Все дела в новоусовершенствованной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского.

Описи № 1 фонда № 189 принадлежат дела войтовского, войтовско-лавничего и бургомисторско-радецкого судов, действовавших в Меречской магдебургии. По виду документов эти судебные дела состоят из актовых крепостных, поточных и декретовых книг, а также из актовых крепостных, поточных и декретовых протоколов. Крайние даты документов 1598-1792 гг. В самой древней актовой крепостной, поточной и декретовой книге за 1598-1627 гг. записаны 736 актов.

Крепостные акты - это завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, квитанционные и дарственные записи, торговые сделки и пр. Записи, внесённые в книги Меречской магдебургии, приравнивались актам, имевшим нотариальную силу, как и в

книгах земского и градского судов. Особенно большую ценность представляют завещания. Они наглядно отражают социально-экономическое развитие меречских мещан и уровень их правовой культуры. Поточными актами являются жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд, обдукции, акты ввода во владения и осмотра места преступления и пр. В декретах излагались суть и процесс рассматриваемых дел, выносились по ним судебные решения.

Особо ценной в описи № 1 является дело № 8 (Спр. № 5857). В него входят: список привилегий, грамот, декретов и др. документов за 1387-1724 гг. польских королей и великих князей литовских данных городу Меречь, составленный из актов Литовской Метрики; а также привилегии, грамоты, указы, декреты и др. документы за 1396-1776 гг. польских королей и великих князей литовских данных Меречскому магистрату, купцам, мещанам, должностным лицам Меречского казенного имения и староства, плебании и др.

Во время проведения фондирования документов, принадлежащих описи № 1 фонда № 189 в ней обнаружено одно нефондовое дело. Этим обнаруженным нефондовым делом Спр. № 5856 (Гор. № 5895) является реестр судебных дел градского суда Трокского воеводства. Дело Спр. № 5856 было вынесено из описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“, присоединено к описи № 1 фонда № 345 „Трокский градский суд“, где ему присвоен порядковый номер № 172. В итоге, одной единицей хранения уменьшилось количество дел принадлежащих описи № 1 фонда № 189. В ней числится 8 (восемь) дел.

Особенности дат документов, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке „примечания“. Большинство документов Меречской магдебургии написаны на польском языке. Реже встречаются акты написанные на латинском и старобелорусском языках. В новоусовершенствованной описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 189 „Меречская магдебургия“ имеется 8 единиц хранения, хронологические рамки которых 1598-1792 гг.

Отдел распространения информации
Старший архивист

Александр Банюсевич

